

JAZYKOVÁ KRAJINA ERLANGENU S DÔRAZOM NA NÁZVY ULÍC A ĎALŠÍCH VEREJNÝCH PRIESTRANSTIEV Z DIACHRÓNNO-SYNCHRÓNNEJ PERSPEKTÍVY A V KOMPARÁCII

THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF ERLANGEN WITH THE EMPHASIS ON STREET NAMES AND OTHER PUBLIC SPACES FROM THE DIACHRONIC-SYNCHRONIC PERSPECTIVE AND IN COMPARISON

ZDENKO DOBRÍK

Abstract

In most scholarly and specialised texts, linguistic landscape is described and interpreted from a synchronic point of view with the emphasis on the present. However, linguistic landscape can also be viewed from diachronic and diachronic-synchronic perspectives. The names of public spaces are also part of the linguistic landscape. This study is focused on the selected former and current street names of Erlangen, Bavaria and presents their comparison with the selected street names in Banská Bystrica. The aim of the presented comparison is to point out similarities and differences in the street naming processes as well as in the street names of these cities. The analysis of the presented phenomena drew on social constructivism.

Keywords: linguistic landscape, street names, Erlangen, Banska Bystrica, diachronic-synchronic perspectives, comparison.

Abstrakt

Väčšina vedeckých a odborných textov opisuje a interpretuje jazykovú krajinu zo synchronnej perspektívy s dôrazom na súčasnosť. Na jazykovú krajinu sa však dá nahliadať aj z diachrónnej a diachrónno-synchronnej perspektívy. Súčasťou jazykovej krajiny sú tiež názvy ulíc a ďalších verejných priestranstiev. V centre pozornosti autora príspevku sú vybrané bývalé i súčasné názvy ulíc bavorského mesta Erlangen a ich komparácia s vybranými názvami ulíc Banskej Bystrice. Cieľom komparácie je poukázať na niektoré podobnosti a rozdiely v procesoch pomenovania ulíc a v názvoch ulíc týchto miest. Východiskami uvažovania o uvedených javoch je sociálny konštruktivizmus.

Kľúčové slová: jazyková krajina, názvy ulíc, Erlangen, Banská Bystrica, diachrónno-synchronna perspektíva, porovnávanie.

Úvod

Väčšina vedeckých a odborných textov opisuje a interpretuje jazykovú krajinu v aktuálnom časovom období zo synchronnej perspektívy. Na jazykovú krajinu sa však dá nahliadať aj z diachrónnej a synchronno-diachrónnej perspektívy. Postupne sa utvárali početné viac alebo menej rôzne vymedzenia konceptu jazyková krajina. Vzhľadom na tému tejto štúdie uvádzame koncept jazyková krajina podľa Landryho a Bourhisa, pretože explicitne obsahuje, že súčasťou jazykovej krajiny sú tiež názvy ulíc. Jazyková krajina predstavuje z ich pohľadu jazyk verejných nápisov, reklamných billboardov, názvov ulíc, miestnych mien, obchodných štítov a nápisov na vládnych budovách (1997, s. 24 – 25). V centre pozornosti autora príspevku sú bývalé i súčasné názvy vybraných verejných priestranstiev bavorského mesta Erlangen a ich komparácia s názvami verejných priestranstiev Banskej Bystrice. Cieľom komparácie je poukázať na podobnosti a rozdiely v názvoch verejných priestranstiev týchto miest, t. j. ako sa prejavovali v minulosti a ako prejavujú v súčasnosti sociokultúrne skutočnosti v ich pomenovaní a názvoch.

Metodológia výskumu

Východiskami uvažovania o procesoch pomenovania ulíc a ich názvoch je teória sociálneho konštruktivismu. Berger a Luckmann (1999) zdôrazňujú, že významnú úlohu pri tvorení sociálneho sveta (jeho súčasťou je aj jazyková krajina – poznámka autora textu Z. D.) zohráva jazyk spolu s inými znakovými sústavami prostredníctvom ich používateľov, ktorí vytvárajú svet vo vzájomných interakciách. Sociálny konštruktivismus vysvetľuje významy a realitu ako sociálne konštrukty, ktoré sú premenlivé. Sú to permanentne sa meniace dynamické procesy, utvárané a závislé na ľudskom konaní – prostredníctvom medziľudskej interakcie a vnímania sveta sú modifikované a odovzďované ďalej (1999). Lexikálny význam jazykového znaku je efektom interakcie medzi účastníkmi komunikácie. Jazykový znak je z pohľadu jazykového spoločenstva ako celku priestorom, o ktorý sa zápasí, je nestabilným a ambivalentným útvarom, jeho význam nemožno presne stanoviť, pretože sa jednotlivým spoločenským skupinám javí či podáva rôzne. A tým sú dané jeho rozchádzajúce sa konotácie, ktoré sú výrazom rozdielnych záujmov v spoločnosti (porov. Auer, 2014, s. 201). Predchádzajúce myšlienky o význame jazykového znaku sa vzťahujú tiež na procesy schvaľovania navrhovaných názvov ulíc, najmä ak ide o názvy po popredných osobnostiach alebo aj historických udalostiach. V súlade so stanovenými cieľmi príspevku odkazujeme v ňom na tie názvy ulíc, v ktorých sa prejavujú špecifické lokálne sociokultúrne kontexty, ako aj tie, ktoré ich presahujú.

Jazyková krajina Erlangenu s dôrazom na názvy ulíc v komparácii

Výskumom jazykovej krajiny Erlangenu sa doposiaľ zaoberali Lauková a Molnárová (2022), Lauková (2022), Molnárová (2022). Zamerali sa v ňom aj na viacjazyčnosť jazykovej krajiny Erlangenu v komparácii s viacjazyčnosťou Banskej Bystrice s dôrazom na neoficiálne signy (bottom-up). Súčasťou ich príspevku je rámcová charakteristika tohto mesta, ktorá obsahuje okrem geografickej polohy, celkového počtu obyvateľov aj štruktúru zloženia obyvateľstva z hľadiska evidencie žijúcich cudzincov pochádzajúcich z členských krajín EU i z tretích krajín, ktorí patria k rôznym národnostiam (Molnárová, Lauková, 2022, s. 264). Preto v tomto texte nebudeme opätovne uvádzať charakteristiku jednotlivých miest.

Obrázok 1 Erlangen na mape SRN.

Zdroj: <https://images.app.goo.gl/G46MWFkh44BBAdzdA>

Lauková (2022) sa zamerala z hľadiska viacjazyčnosti na charakteristiku oficiálnych nosičov (top-down signy) a neoficiálnych nosičov (bottom-up signy) v centre Erlangenu na Hauptstraße. Molnárová (2022) upriamila pozornosť na funkciu vybraných multimodálnych agregátov v tomto meste. Okrem nich skúmala jazykovú krajinu Erlangenu Ďuricová (2022). Identifikovala a charakterizovala jazykové i nejazykové prostriedky, ktoré sa používajú na vyjadrenie výzvy a usmernenie správania sa príjemcov, ktorým je určená. Okrem toho poukázala na možnosti realizácie výzvy v jazykovej krajine v slovenských mestách. O jazykovej krajine Banskej Bystrice boli publikované tiež viaceré štúdie. Vyberáme niektoré z nich. Štefaňáková (2022) a Jesenská (2022) sa zaoberali používaním rodovo vyváženého jazyka v centre mesta. Jesenská (2020) sa tiež zaoberala výskumom jazykovej krajiny Národná ulica s dôrazom na výskyt a funkcie viacjazyčnosti. Krško (2020) skúmal lokálne nárečia ako nástroj expresivizácie jazykovej krajiny. Jurčáková (2023) si všimla výskyt a funkciu obrazných pomenovaní v jazykovej krajine Banskej Bystrice.

Funkcie názvov ulíc a verejných priestranstiev v minulosti a v súčasnosti

Je všeobecne známe, že názvy ulíc i ďalších verejných priestranstiev tvoria spolu s číslami jednotlivých budov orientačný systém miest a obcí. Okrem orientačnej funkcie sú názvy verejných priestranstiev tiež posolstvami o dávnej i menej dávnej minulosti, ktoré majú potenciál prebúdzat' v ľuďoch rôzne asociácie a emócie. Často je v nich obsiahnutá lokálna, regionálna, národná a štátna minulosť, niekedy i minulosť presahujúca rámec národnej a štátnej minulosti. Aj prostredníctvom názvov verejných priestranstiev možno preniknúť do kolektívnej pamäti obyvateľov konkrétneho mesta, obce i celej krajiny. Spomienková kultúra určitého spoločenstva, ktorá sa transponuje do názvov verejných priestranstiev, ale aj do pamätných tabúl, búst a pomníkov, predstavuje kultúrnu pamäť, ktorá je jednou z foriem kolektívnej pamäti. Kultúrna pamäť zahŕňa aj jazykovú pamäť. V súvislosti s charakteristikou kultúrnej pamäti odkazuje Dolník (2010) na Assmannovú (1999): „*Kultúrna pamäť má povahu funkčnej pamäti. Za týmto výrokom je odlíšenie funkčnej pamäti od akumuláčnej pamäti. Kým akumuláčna pamäť funguje ako archív danej kultúry, čiže sa v nej hromadia verné, nemoifikované údaje o minulosti, funkčná pamäť „štylizuje“ minulosť, t. j. vyberá z archívu akumuláčnej pamäti údaje a štruktúruje ich na základe potreby, záujmu a pod. daného kolektívu*“ (Dolník, 2010, s. 94). Na základe selekčno-preferenčného mechanizmu, ktorý vychádza z potrieb a hodnôt kolektívu, sa vyberajú z archívu danej kultúry určité osobnosti, príbehy a udalosti. Podľa tohto mechanizmu si kolektív vyberá aj osobnosti a udalosti, ktoré vstupujú ako honorifikačné urbanonymá do verejného priestoru tak, že niektorý jeho segment, napr. ulica, námestie, park, most nesie názov po nich. V ďalšej časti textu budeme o. i. manifestovať toto tvrdenie na početných príkladoch.

Názvy ulíc v Erlangene z diachrónno-synchronnej perspektívy a v komparácii

Ucelený obraz o názvoch verejných priestranstiev v Erlangene vytvoril z diachrónnej i synchronnej perspektívy Dörfler (2009). Podľa neho sa objavili prvé názvy ulíc Erlangenu v posledných dvoch desaťročiach 17. storočia. Až do konca 19. storočia mali prevažne orientačnú funkciu. Motivácie ich pomenovaní boli rôzne. Viaceré z nich boli pomenované podľa názvov hostincov, reštaurácií, penziónov, ktoré boli v tom čase dôležitými orientačnými bodmi pre domáчих i prišielcov v pomerne unifikovanej, prevažne barokovej zástavbe mesta. V tomto období boli hostince, reštaurácie i penzióny vyhľadávanými miestami spoločenského stretávania sa obyvateľov starého i nového Erlangenu. Okrem toho sa v penziónoch ubytovávali mimomestskí hostia patriaci k rôznym spoločenským vrstvám. Boli tiež miestom výmeny informácií, tovarov, stretávania sa členov rôznych cechov. Zastavovali sa pri nich poštové kočy, poslovia a navštevovali ich aj študenti. To, že bolo mesto v tomto období dôležitou súčasťou významnej dopravnej trasy, resp. siete medzi Norimbergom a Lipskom, sa prejavilo aj v názvoch

niektorých ulíc, napr. Nürnberg Gaß, Bayreuther Straße, Bamberger Straße.¹ Ulice boli taktiež pomenované podľa názvov fabrik a tých, ktorí ich vlastnili a prevádzkovali, napr. Fabrikantengasse odkazovala na vlastníkov rôznych fabrik. Ďalšia z ulíc sa nazývala Gerberei, t. j. podľa garbiarne, kde sa spracovávala koža na kožené rukavice, Cattun Gaß bola pomenovaná po fabrike, v ktorej sa spracovávala bavlna. Ulice boli pomenované aj po budovách pivovarov – Brauhausgaß, Brauhausstraße. Okrem toho boli ulice pomenované podľa komodít, ktoré sa na nich predávali, napr. Fleischbankkgasse, Holzmarkt. Súčasťou registra názvov ulíc a námestí boli tiež tie, ktoré boli pomenované po budovách a úradoch verejnej správy, napr. Altstädter Rathausplatz, Rathausgaß, Heuwaagstraße a Feuerspritz Gaß. Motiváciou pre pomenovanie niektorých ulíc Erlangenu sa stali i „vedľajšie“ rezidencie markgrófov z Brandenbursko-bayreuthského kniežatstva, napr. Redoutengasse, Schloßgarthen Gaß, Schloßplatz. V roku 1743 bola presídlená do Erlangenu „Friedrich-Alexander Universität“² založená už o rok skôr v Bayreuth. Ulice boli tiež pomenované po univerzite ako inštitúcii, resp. po budovách, ktoré jej prináležali, napr. Universitätsgaße, Kollegien Gaß.

V názvoch ulíc Banskej Bystrice sa na začiatku novoveku (mapa z roku 1589) odrážala ich geografická poloha, napr. Untere Gasse, Obere Gasse. Okrem toho sa v nich prejavoval vtedajší bankský charakter mesta v kombinácii s ich geografickou polohou, napr. Obere Silbergasse, Untere Silbergasse. Centrum mesta tvorilo námestie, ktoré sa v tom čase nazývalo Ring (Odaloš, 2006, s. 78). Prítomnosť cirkevneho vplyvu a sakrálnej architektúry v meste je verbalizovaná v názve Pfarhofgasse. Je všeobecne známe, že uvádzanie názvov ulíc v nemčine trvalo približne až do polovice 70. rokov 19. storočia a súviselo s prítomnosťou početnej nemeckej komunity (baníci, remeselníci, obchodníci, atď.) v tomto meste. Vtedajšími uhorskými panovníkmi pozvaní baníci, remeselníci, obchodníci, z nemecky hovoriacich oblastí sa významne podieľali na hospodárskom rozvoji mesta a jeho okolia; okrem toho mala táto komunita silný vplyv na kultúrny ráz mesta (Pöss, 2005, s. 39).

Honorifikačné urbanonymá a niektoré ďalšie názvy verejných priestranstiev Erlangenu z diachróno-synchronnej perspektívy a v komparácii

V registri názvov ulíc mesta majú dôležité zastúpenie honorifikačné urbanonymá, ktoré odkazujú na mená niektorých markgrófov. V 70. rokoch 18. storočia figurujú v názvoch prominentné osobnosti, napr. Carlstraße a Friedrichstraße. Ulice boli pomenované na počesť markgrófa Georga Friedricha Carla z Brandenbursko-bayreuthského markgrófstva, ktorý sa v čase svojho vládnutia (1726 – 1735) zaslúžil o rozšírenie územia mesta. Ďalšími ulicami sú Alexander Gaß a Christian Gaß. Keďže v tom čase sa pomenovávali ulice po živých osobnostiach, názov Christian Gaß predstavoval zvláštny prípad, pretože išlo už o zosnulú významnú osobnosť, ktorá založila „Erlangen-Neustadt“ (Dörfler, 2009, s. 13). Názov tejto ulice predstavuje začiatok spomienkovej kultúry, ktorá sa viaže na označenie verejných priestranstiev v Erlangene. Zmienili sme sa už o nej v predchádzajúcej časti textu v spojitosti s funkčnou kultúrnou pamäťou. Začiatky masovejšieho pomenovávanie ulíc po prominentných osobnostiach, najmä po dobrodincoch a univerzitných profesoroch, siahajú do posledných dvoch desaťročí 19. storočia. Odtedy do roku 1918 boli pomenované či premenované viac ako štyri desiatky ulíc, napr. Mühlstraße na Paulistraße, Weise Ochsengasse na Rückertstraße, Sandstraße na Glückstraße (2009, s. 14). Všetky názvy ulíc pomenované po významných osobnostiach mali do roku 1890 spoločné to, že ich život bol bezprostredne spojený s Erlangenom. Neskôr sa pomenovávali ulice mesta aj po osobnostiach, ktoré neboli spojené s mestom, alebo len nepriamo, napr.

¹ Názvy ulíc v príspevku zodpovedajú ich štandardizovanému spôsobu písaniu v danom čase.

² Univerzita je pomenovaná po svojom zakladateľovi, franskom markgrófovi Fridrichovi z Brandenburg-Bayreuthu a po najvýznamnejšom sponzorovi Karlovi Alexandrovi z Brandenburg-Ansbachu.

Schillerstraße, Richard-Wagner-Straße, Wilhelmstraße, Molktestraße. Viac ako polovica ulíc pomenovaných v rokoch 1875 – 1918 niesla názvy po prominentných osobnostiach mesta vrátane významných osobností tamjšej univerzity. Predstavitelia tejto univerzity mali až tretinové zastúpenie medzi osobnosťami, po ktorých boli pomenované verejné priestranstvá mesta (Dörfler 2009, s. 15). V posledných rokoch fungovania nemeckého cisárstva pomenoval magistrát mesta ulice po predstaviteľoch významných dynastií, napr. Maximiliansplatz, Luitpoldstraße, Luitpoldplatz, Wilhelmstraße, Kaiser-Wilhelm-Platz.

Masovejšie pomenovávanie verejných priestranstiev po prominentných osobnostiach sa prejavilo v mestách na území dnešného Slovenska (historické územie Horného Uhorska) na konci 19. storočia (1896) a súviselo s oslavami tisícročnice príchodu Maďarov do karpatskej kotliny. Do verejného priestoru Banskej Bystrici symbolicky vstúpili panovníci arpádovskej dynastie, napr. sv. Štefan, Belo IV, vodcovia protihabsburských povstaní, napr. G. Bethlen, F. Wesselényi, osobnosti maďarskej politiky, napr. L. Kossuth, F. Deák. Okrem toho boli v tom čase pomenované ulice po známych mešťanoch a richtároch, napr. po P. Károlyiovi, F. Turzovi, Ph. Morgenthalerovi, O. Heinczmannovi, J. Glabitsovi. V neposlednom rade sa nazývali verejné priestranstvá po kultúrnych a cirkevných činiteľoch, napr. po M. Belovi i po vtedy žijúcom cirkevnom i mestskom mecenášovi T. Štádlrovi (Kurhajcová, 2015, s. 116 – 117).

V období Weimarskej republiky (1918 – 1933) preferovala mestská rada Erlangenu ako celok názvy verejných priestranstiev po republikánsky orientovaných osobnostiach, ktoré sa stotožnili s existenciou Weimarskej republiky a jej hodnotami. Reprezentatívnym príkladom je názov ulice Rathenaustraße pomenovanej po ministrovi zahraničných vecí Waltherovi Rathenauovi, ktorý bol zavraždený pravicovými radikálmi ešte v čase vykonávania ministerskej funkcie. Proti názvom ulíc po republikánsky orientovaných politikoch vystupovala antirepublikánska pravica, ktorá sa nedokázala zmieriť s existenciou Weimarskej republiky a požadovala návrat k cisárskej forme usporiadania krajiny (Dörfler, 2009, s. 18). Vtedajšie ostré názorové výmeny medzi predstaviteľmi antirepublikánskej pravice a republikánskej ľavice o postupoch pri pomenovaní ulíc manifestujú platnosť teórie sociálneho konštruktivismu aj v oblasti tvorenia jazykovej krajiny. Pozoruhodnú skupinu tvorili názvy ulíc pomenovaných po názvoch určitých miest. V roku 1925 schválila mestská rada v Erlangene pomenovanie Danziger Straße, aby vyjadrila spolupatričnosť s mestom Gdaňsk (Danzig), ktoré územne pripadlo po skončení 1. svetovej vojny na základe Versaillskej zmluvy Poľsku. Prejavom nesúhlasu s niektorými časťami Versaillskej zmluvy (1919) bolo tiež schválenie názvu Österreichische Straße v roku 1928. Versaillská zmluva, a neskôr aj ústava Weimarskej republiky, zakazovali spojenie Nemecka s Rakúskom.

Po vzniku 1. Československej republiky (ČSR) boli odstránené na základe zákona č. 266/1920 Zbierky zákonov a nariadení o názvoch miest, obcí, osád a ulíc, ako aj o označovaní obcí miestnymi tabuľkami a o číslovaní domov, a taktiež aj na základe vládneho nariadenia č. 324/1921 Zbierky zákonov a nariadení z verejného priestoru mená, pamätné tabule a sochy prominentných osobností, ktoré sa podieľali na vzniku a rozvíjaní uhorských dejín a kultúry v najširšom slova zmysle. Namiesto nich postupne vstupovali symbolicky (prostredníctvom názvov ulíc, námestí, parkov) do verejného mestského priestoru osobnosti, ktoré sa najvýraznejšie pričínili o vznik 1. ČSR (T. G. Masaryk, M. R. Štefánik, E. Beneš), a tiež národní dejatelia, osobnosti z umeleckej sféry a ďalšie prominentné osobnosti (Harvan, 2019; Dobřík, 2020). V Banskej Bystrici došlo k schváleniu pôvodných názvov verejných priestranstiev v centre mesta, napr. Hlavné námestie, Dolné námestie, Horné námestie, Dolná ulica, Horná ulica, Horná Strieborná, Dolná Strieborná, Lazovná, Kapitulská. Až koncom 20. rokov bolo premenované Hlavné námestie na Masarykovo námestie.

Po uchopení moci nacistami dochádza v Erlangene v pomerne krátkom čase k premenovávaniu ulíc. Viaceré názvy ulíc mali okrem orientačnej funkcie aj ideologicko-propagandistickú funkciu. Premenovanie ulíc v celej krajine požadoval bezprostredne po získaní moci samotný Hitler: „Je našou čestnou povinnosťou odstrániť mená novembrových zločincov

z názvov ulíc a námestí“ (Dörfler, 2009, s. 20). Vtedajší starosta Erlangenu Flierl nechal premenovať Hauptstraße na Adolf-Hitler-Straße, Rathenaustraße na Horst-Wesel-Straße. Bohlenplatz na Dietrich-Eckart-Platz.

Počas Slovenského štátu (1939 – 1945) mali niektoré názvy ulíc najmä ideologicko-propagandistickú funkciu. Dnešné Námestie SNP v Banskej Bystrici sa nazývalo Námestie Andreja Hlinku, dnešná Skuteckého niesla názov Hitlerova ulica (Sklenka, 2016).

Bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny bolo cieľom premenovaní ulíc v Erlangene stanovenie červenej čiary za nacistickou minulosťou. Do verejného priestoru sa opätovne navrátili názvy ulíc, ktoré existovali do príchodu Hitlera k moci (Hauptstraße, Rathenaustraße, Bohlenplatz), Okrem toho sa v povojnovom Nemecku prideliť uliciam názvy, ktoré boli odideologizované a nadčasové, ako aj explicitné názvy súvisiace s protinacistickým odbojom. Avšak v Erlangene nedošlo ani v jedinom prípade k nahradeniu názvu ulice, ktorý sa spájal s nacistickou minulosťou názvom, ktorý by súvisel s protinacistickým odbojom a jeho predstaviteľmi. Cieľom takéhoto prístupu predstaviteľov mesta bolo podporovať u obyvateľov mesta pozitívne stotožnenie sa s jeho dejinami. Zreteľným príkladom nepolemickej denacifikácie verejného priestoru bolo premenovanie Herbert-Norkus-Straße na Liebigstraße (Dörfler, 2009, s. 24). Justus von Liebig patril k významným chemikom, ktorý promoval na univerzite v Erlangene. Od roku 1948 do roku 1970 bola stratégia pomenovávaní ulíc v Erlangene zameraná na vytváranie identity doterajších i nových obyvateľov. Enormný nárast obyvateľstva v tomto období, najmä bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny, bol spôsobený v značnej miere prílivom vysídlených, resp. vyhnaných Nemcov z bývalých nemecky hovoriacich oblastí v strednej a juhovýchodnej Európe, a taktiež aj s udomácnením sa spoločnosti Siemens-Schuckert v tomto meste. Tieto dva faktory vyvolali intenzívne integračné úsilie zo strany reprezentantov mesta. Jedným z integračných snažení bolo vytvoriť u nových obyvateľov pocit spolupatričnosti cieľavedomým výberom názvov ulíc. Boli odobrené názvy ulíc, aby u vysídlenecov evokovali spomienky na starú vlasť, z ktorej museli odísť. K takýmto pomenovaniam v tomto zmysle patria napr. Komotauer Straße (slov. Chomutovská ul.), Brüxer Straße (slov. Mostecká ul.), Tolnaer Straße vo štvrti Schalershof, kde sa usídlili maďarskí Nemci vysídlení z Tolnianskej župy. Usadenie sa firmy Siemens-Schuckert (neskôr Siemens AG) v Erlangene sa prejavilo tak, že názvy viacerých ulíc boli pomenované po osobnostiach, ktoré sa významne zaslúžili o rozvoj firmy, napr. Anderlohrstraße, Von-Buol-Straße. Súčasne je potrebné dodať, že tieto osobnosti, a aj niektoré iné, symbolicky sprítomnené vo verejnom priestore mesta, majú chtiac-nechtiac aj tienistú stránku svojej identity spojenú s obdobím nacizmu alebo s inými skutočnosťami. Fritz Haber, po ktorom je pomenovaná jedna z erlangenských ulíc získal v roku 1918 Nobelovu cenu za chémiu za syntetizovanie amoniaku, bez ktorého nemožno vyrábať umelé hnojivá. Mnohí mu však vyčítajú, že sa počas 1. svetovej vojny podieľal podstatným spôsobom na výskume chemických zbraní a zároveň spochybňoval ich nehumánnosť s odôvodnením, že je jedno, čím je smrť spôsobená. Erwin Rommel je tiež súčasťou verejného priestoru Erlangenu, Bol považovaný za jedného z najlepších pozemných taktikov počas 2. svetovej vojny, avšak bojoval na strane Adolfa Hitlera.

V centre Banskej Bystrice sa bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny ulíc názvy ulíc vrátili k pôvodným názvom. Napríklad Námestie Andreja Hlinku bolo opätovne pomenované ako Hlavné námestie. Povojnóvu zmenu názvov ulíc na Slovensku určoval o. i. príkaz Povereníctva pre vnútro v Bratislave zo dňa 12. 1. 1946: „*Povereníctvo pre vnútro v Bratislave vyzýva všetky národné výbory, aby v rámci celoštátnej akcie pre nové pomenovanie ulíc bolo pamätané na dôležité a slávne dni nášho Povstania tým, že v každom meste budú niektoré z hlavných ulíc pomenované názvom „ulica Národného povstania, ulica 29. augusta“*“ (Odaloš, 2006, s. 110). V zmysle vyššie uvedeného príkazu bolo premenované Hlavné námestie na Námestie národného povstania. Slovenské národné povstanie sa stalo v 50. a 60. rokoch minulého storočia priamo alebo nepriamo súčasťou názvov viacerých ulíc, napr. Trieda SNP, Ulica 29. augusta, Partizánska cesta. Zásadný vplyv na zmenu názvov verejných priestranstiev mala

smernica Ministerstva vnútra z apríla 1953, ktorá určovala premenovávanie závodov, budov, škôl, priestranstiev, ulíc. Prikazovala „ (...) odstránenie názvov verejných priestranstiev označených menami osôb, ktoré sa svojim nepriateľským postojom voči pracujúcemu ľudu zdiskreditovali v očiach verejnosti“. Patrili k nim Beneš, Masaryk, Hodža, Švehla a pod. Táto smernica preferovala pomenovávanie po „vynikajúcich osobnostiach verejného života, napr. Gottwald, Zápotocký, Široký, Fučík“ (Odaloš, 2006, s. 111 – 112). Tieto mená sa skôr alebo neskôr objavili v názvoch verejných priestranstiev Banskej Bystrice. Po novembri 1989 v dôsledku zásadných spoločenských zmien, postupne dochádzalo v Banskej Bystrici k premenovaniu najmä verejných priestranstiev, ktoré boli pomenované po: a) predstaviteľoch komunistickej strany doma i v zahraničí, napr. Námestie V. I. Lenina, Trieda K. Gottwalda; b) udalostiach, ktoré súviseli so spoločenským poriadkom od 1948 do 1989, napr. Ulica Februárového víťazstva. Niektorým uliciam boli prinavrátené osvedčené názvy, ktoré zostali aj počas celého obdobia tzv. socializmu súčasťou živej toponymie, napr. Dolná ulica, Národná ulica, Strieborné námestie. Na základe aktivovania kultúrnej pamäti, o ktorej sme sa už zmienili v tomto texte skôr, sa značne rozšírili názvy verejných priestranstiev po významných osobnostiach mesta a jeho okolia, ako aj po osobnostiach slovenského kultúrneho života, napr. Štefánikovo nábrežie, Bellušova ul., Ulica F. Švantnera, Ulica M. Rázusa (Odaloš, 2006, s. 85 – 87).

Záver

Z analýzy vybraných názvov ulíc a ďalších verejných priestranstiev v bavorskom Erlangene v komparácii s názvami ulíc v Banskej Bystrici, ktoré boli vyselektované na základe stanovených cieľov v úvode štúdie, sme dospeli k nasledujúcemu poznaniu. V minulých i súčasných názvoch sa prejavuje špecifický ráz sociokultúrnych i geografických prostredí jednotlivých miest. Špecifickosť sociokultúrneho prostredia Erlangenu, ktorá sa premietla do názvov verejných priestranstiev mesta, vytvárali najmä etablované živnosti a remeslá, jeho dopravná-obchodná poloha, historické ukotvenie mesta v Brandenbursko-bayreutskom markgrófstve, viac ako dva a pol storočná tradícia univerzitného vzdelávania a s ním spojené široké intelektuálne zázemie, prelomové sociálne zmeny, ktoré sa udiali počas 20. storočia. Špecifickosť sociokultúrneho prostredia Banskej Bystrice súvisí s jej banskou tradíciou, kultúrnou a jazykovou rôznorodosťou. Približne do konca prvej polovice 70. rokov 19. storočia boli názvy ulíc prevažne v nemčine, približne od druhej polovice 70. rokov predminulého storočia až do zániku Rakúsko-Uhorska v maďarčine a od vzniku Československa v slovenčine. Okrem toho názvy viacerých verejných priestranstiev v minulosti často odrážali geografickú polohu mesta a jeho okolia; tak je to aj v súčasnosti. Napriek špecifickému rázu sociokultúrnych prostredí obidvoch miest nachádzame v názvoch ich ulíc nasledujúce prieniky. Od posledných dvoch až troch desaťročí 19. storočia sa verejným priestranstvám udeľujú názvy v pomerne masívnej miere po prominentných osobnostiach, ktoré sa preukázateľne podieľali rôznym spôsobom na rozvoji miest, a taktiež po politikoch, ktorí neboli bezprostredne spätý s ich rozvojom. Názvy po niektorých prominentných osobnostiach vyvolávali alebo vyvolávajú odbornú a laickú polemiku, ktorá súvisí s ich komplikovanou identitou.

Zoznam citovanej literatúry

- ASSMANN, A. 1999. *Erinnerungsräume. Formen und Funktionen des kulturellen Gedächtnisses*. München. 424 s.
- AUER, P. 2014. *Jazyková interakce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014, 304 s.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 214 s.

- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z pozície z pozície sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue : časopis o súčasnej lingvistiky, literárnej vede, translatológii a kulturológii*, Banská Bystrica: Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, roč. XI., č. 2, s. 127 – 138.
- DOLNÍK, J. 2010. *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram, s. 93 – 95.
- DÖRFLER, H. D. 2009. *Schildergeschichten – Das Lexikon aller Erlangener Straßennamen. Sonderband V. Heimat- und Geschichtsverein*. Erlangen: Edition Spielbein. 218 s.
- ĎURICOVÁ, A. 2023. Jazyková krajina sa neprihovára len imperatívmi. In: *Aktuálne trendy výskumu jazykovej krajiny. Zborník abstraktov z rovnomennej vedeckej konferencie*. Eds. Z. Dobřík, S. J. Tóth. Komárno: Univerzita J. Selyeho, s. 6 – 8.
- HARVAN, D. 2019. Československá republika (1918 – 1939) – budovanie vedomia štátnej príslušnosti a občianskej hrdosti na príklade Banskej Štiavnice. (Príspevok k 100. výročiu vzniku Československej republiky.) In: *Zborník Slovenského banského múzea Banská Štiavnica*. Eds. J. Labuda, A. Matejková. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum, roč. XXVI, 2019, s. 117 – 155.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 24 – 28.
- JESENSKÁ, P. 2022. Pár poznámok k prezentovaniu žien v jazykovej krajine vybraného areálu. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 24 – 31.
- JURČÁKOVÁ, E. 2023. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine Banská Bystrica. In: *Aktuálne trendy výskumu jazykovej krajiny. Zborník abstraktov z rovnomennej vedeckej konferencie*. Eds. Z. Dobřík, S. J. Tóth. Komárno: Univerzita J. Selyeho, s. 29 – 35.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť*. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 36 – 46.
- KURHAJCOVÁ, A. 2015. *Kossúth, Alžbeta, Belo IV., Tompa ...: Pomenovanie verejných priestranstiev v mestách Zvolenskej a Gemersko-malohontskej župy (1867 – 1918)*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Belianum.
- LANDRY, R., BOURHIS, R. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, roč. 16, č. 1, s. 23 – 49. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- LAUKOVÁ, J. 2022. Špecifiká jazykovej krajiny intraurbánnej lokality mesta Erlangen (Nemecko). In: *Od textu k prekladu 16, 2. časť*. Eds. A. Ďuricová, E. Molnárová. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 32 – 40.
- MILLIAN, V. 2022. *Wie umgehen mit „vergifteten“ Namen in Erlangen*. Dostupné na: <https://www.nordbayern.de/region/erlangen/wie-umgehen-mit-vergifteten-namen-in-erlangen-1.11712176>
- MOLNÁROVÁ, E., LAUKOVÁ, J. 2022. Inakosť v jazykovej krajine. In: *Jazyk a politika 7*, 2022, s. 261 – 274.
- MOLNÁROVÁ, E. 2022. Multimodálne agregáty v jazykovej krajine. In: *Od textu k prekladu 16, 2. časť*. Eds. A. Ďuricová, E. Molnárová. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 41 – 47.
- ODALOŠ, P. 2006. Dynamika premien urbanonymie. In: *Sociálny kontext onymie*. Eds. J. Krško, M. Imrichová, P. Odaloš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 74 – 122.

PÖSS, O. 2005. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov. Geschichte und Kultur der Karpatendeutschen*. Bratislava: SNM-Múzeum kultúry karpatských Nemcov. 74 s.

SKLENKA, V. 2016. *Našli by ste v Banskej Bystrici Hitlerovu či Stalinovu? Takto sa menili názvy ulíc!* Dostupné na: <https://www.cas.sk/clanok/368291/nasli-by-ste-v-banskej-bystrici-hitlerovu-ci-stalinovu-takto-sa-menili-nazvy-ulic/>.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť*. Praha: Jednota tlumočníkov a prekladateľov, s. 67 – 85.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-18-015 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy.

Kontakt

Doc. PaedDr. Zdenko Dobrík, PhD.
Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica
Filozofická fakulta
Katedra germanistiky
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
Email: zdenko.dobrik@umb.sk